

Hollanda hükümeti tarafından burada görevlendirilmesinden sonra Batavia teorik ve pratik İslâmî ilimler üzerine çalışmaların yapıldığı bir merkez haline geldi; 1924 yılında da hukuk fakültesi kuruldu ve burada İslâm hukuku okutulmaya başlandı.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Hollanda Hindistanı'nda başlayan milliyetçi hareketin merkezi olan şehir II. Dünya Savaşı sırasında da Japonya'nın işgalinde kaldı (1942-1945). Savaştan sonra Amerikan ve İngiliz hükümetlerinin desteğiyle Endonezya Devleti'nin kurulup bağımsızlığın burada ilân edilmesi (17 Ağustos 1945) sırasında şehrin adı, yabancı boyunduruğundan kurtulmanın simgesi olarak Hollanda işgali öncesindeki Cakarta ile değiştirildi. Ancak Hollanda'nın Endonezya'nın bağımsızlığını resmen kabul ettiği 27 Aralık 1949 tarihine kadar yine sömürge dönemindeki ismi olan Batavia kullanılmaya devam etti. Bağımsızlığın gerçekleşmesinden sonra Endonezya Cumhuriyeti'nin başşehri oldu ve bu tarihten itibaren nüfusu eşine az rastlanır bir hızla artmaya başladı. Bugün Endonezya'nın ticaret, sanayi, kültür ve finans merkezi haline gelen Cakarta, bölgenin en kalabalık şehridir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. de Wit, *Java Facts and Fancies*, The Hague 1912, s. 29-56; D. G. H. Hall, *A History of South-East Asia*, London 1981, s. 267-268, 302, 330, 343-344, 350-365; M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia*, Hong Kong 1981, s. 27, 28, 34, 86, 87, 221, 226; S. D. Brunn — J. F. Williams, *Cities of the World*, New York 1983, s. 371, 376, 379-380, 383-385; H. de la Bastide, "Les Universités islamiques d'Indonésie", *Orient*, VI/21, Paris 1962, s. 81-84; "Djakarta", *EA*, IX, 212^a-212^b; C. C. Berg, "Djakarta", *Et*² (Fr.), II, 400-401; "Jakarta", *EBr*, XII, 848-849.

SIRRI ERİNÇ

CÂLİNÜS

(ö. 200 [?])

İslâm tıbbını etkileyen
ünlü Grek tabip ve filozofu.

Asıl adı Galenos olup bu isim İslâmî literatürde Câlînüs şeklinde şöhret bulmuştur. İbn Ebû Usaybia Câlînüs kelimesinin "sakin, doğru yolu gösteren" veya "faziletli" anlamlarına geldiğini belirtir (*ʿUyûnül-enbâ*, s. 129). Çağdaş Batı dillerinde Câlînüs adı Galen veya Galien şekillerinde yazılmaktadır.

Doğum tarihi konusunda modern araştırmacılar gibi müslüman müellifler de

farklı tesbitlerde bulunmuşlardır. Bu sonuncular içinde doğruya en yakın olanı İbn Ebû Usaybia'nın tesbitidir. Bu müellif Câlînüs'un doğumunun, Trayinus (Trajan) adlı Roma imparatorunun (98-117) tahta geçişinin onuncu yılında olduğunu söyler. Buna göre Câlînüs milâdî 108 yılında doğmuş olmalıdır. Modern araştırmalara göre ise yaklaşık 130'da doğmuştur. Câlînüs'un doğum yeri Batı Anadolu'daki Pergamon'dur (bugünkü Bergama). İbn Ebû Usaybia'nın Câlînüs'un kendi eseri olan *Fî Merâtibî kurrâ'ti kütübih*'ten (Sezgin, III, 79) aktardığına göre bir mimar olan babası kendisine on beş yaşına kadar aritmetik ve geometri öğretmiş, ardından onu mantık, sonra da tıp tahsiline yöneltmiştir.

Câlînüs Bergama, Smyrna (İzmir), Corinthos ve İskenderiye'de tıp öğrenimi yaptı. Daha sonra Roma'ya giderek Vali Boethius'un himayesinde anatomi çalışmalarında bulundu, ayrıca çoğu Aristocu filozoflardan oluşan felsefecilerle temasları oldu. Roma'dan Bergama'ya döndü. Kısa süre sonra, İbn Ebû Usaybia'nın Antonius lakabıyla andığı Marcus Aurelius tarafından Adriya denizinin üst kesimindeki Aquilée (Ar. Akulyâ) şehrine çağırıldı; oradan Roma'ya getirildi ve kralın küçük oğlu Commodus'un özel hekimi olarak görevlendirildi. Antonius'un bu sırada çıktığı Cermen seferlerinin planlanandan uzun sürmesi Câlînüs'a ilmi faaliyet için gerekli boş zamanı sağlamış, tıp ve felsefe konularında dersler verip çok sayıda eser yazmış, fakat 191 yılında çıkan bir yangında kaleme aldığı birçok kitap yanmıştır. Câlînüs *Fî Nefyi'l-gam* adlı eserinde söz konusu Roma yangınında Aristo ve Anaxagoras gibi ünlü filozoflara ait müellif hattı yazmaların da yok olduğunu kaydetmektedir (İbn Ebû Usaybia, s. 126).

Câlînüs'un bundan sonraki hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Ölüm yeri olarak Mısır'ın doğusundaki Ferma veya Sicilya gibi farklı bölgeler gösterilmiştir. Modern araştırmalara göre ise Roma veya Bergama'da 200 yılı dolaylarında vefat ettiği sanılmaktadır (*ER*, V, 463).

Antikçağ tıbbında metot açısından akil istidlâl yanlıları (ashâbü'l-kıyâs) ve deney-gözlem yanlıları (ashâbü't-tecribe) şeklinde iki farklı anlayış mevcuttur. Hipokrat ile Câlînüs birinci anlayışın temsilcileri olarak bilinmektedir. Kökleri Asclepios Mâbedi'ne kadar uzanan bu telakkiye göre tıp bir Tanrı vergisidir ve bunda ilhamın payı büyüktür. Dolayısıyla sa-

dece gözlem ve deneyle tıbbın künhüne ulaşmak mümkün değildir. Nitekim Câlînüs, Hipokratik tıp yemini üzerine yazdığı ve İslâm dünyasında "Fî Tefsiri Kitâbi'l-Eymân li-İbukrâ't" (Sezgin, III, 123) adıyla bilinen yorumunda açıkça tıbbın insanlığa Allah tarafından ilham edildiğini, bu sebeple aynı ilâhî kaynağa bağlı olan felsefe ile eşit değerde olduğunu söylemektedir. İkinci anlayış mensupları ise tıbbın gelişip ilerlemesi için ampirizmin vazgeçilmez bir şart olduğunu savunmuş ve bu fikir tıp tarihinde hayli etkili olmuştur. Onun tanınmış takipçilerinden İskenderiyeli Yahyâ en-Nahvî, daha önce tıp sahasına sofistler hâkimken Câlînüs'un onların aksine bir gelenek olan Hipokrat tıbbını ihya ettiğini yazmaktadır (İbn Ebû Usaybia, s. 109).

Câlînüs, Hipokratik tıp ilmi ve ahlâkına sıkı sıkıya bağlı olmakla birlikte tecrübelerin önemini inkâr etmemiş, bizzat Hipokrat ve takipçilerinin tecrübî metodu yoğun şekilde başvurduklarını ifade ederek Hipokrat tıbbına dair gelenekleşmiş yorumu aşmaya çalışmıştır. Câlînüs'a göre tıp sürekli gözlem ve tecrübeyle geliştirilip temellendirilen bir teoridir; tıp hakkındaki bilgilerimiz yalnızca geleneksel teoriden istidlâlle doğmaz; yeni tecrübeler yeni bilgilerin de kaynağıdır. Tıp ilmi tecrübesez ilerleyemez (Rosenthal, s. 189-191). Nitekim müslümanlar da Câlînüs'un Hipokrat tıbbını yeni yorumlarla zenginleştirmekle kalmayıp tamamen kendine has tecrübî ve klinik gözleme dayalı birikimler oluşturduğunun farkındaydılar. Meselâ onun *Fî Takdimeti'l-ma'rife* (Sezgin, III, 114, 123), *Fî Şinâ'ati't-ıub* (a.g.e., III, 80-81) ve *Fî Miḥneti't-ıabibi'l-fâzil* (a.g.e., III, 125) adlı eserlerinde yer alan farmakolojik buluşlarını, orijinal tedavi şekillerini ve anatomi uygulamalarını biliyorlardı. Anatomi incelemelerinin sonuçları XVI-XVII. yüzyılların anatomi bilginleri için bile başvuru kaynağı olabilmıştır. Fizyoloji alanındaki en önemli buluşu, İskenderiye tıp okulunun 400 yıldan beri kabul ettiğinin aksine, damarlarda hava değil kanın dolaştığını ortaya koyması ve küçük kan dolaşımını kısmen kavramış olmasıdır.

Câlînüs'un tabiat görüşünü büyük ölçüde Aristo'dan aldığı bilinmektedir. Özellikle dört unsur ve dört tabiat doktrinini ahlât-ı erbaa* kavramıyla ustaca irtibatlandırması, tabiatın boşluk kabul etmediğine, kâinatta bir gayenin mevcut olduğuna inanması hep Aristocu tema-

yüllerdir. Gaye-sebeup telakkisinin yer aldığı *Fî Menâfi'î'l-a'zâ'* (a.g.e., III, 106-107) adlı eserinde Tanrı'nın her organı görevine en uygun şekilde yarattığını savunmuş, bununla gayeyi belirleyen ve eşyada ona uygunluğu temin eden Tanrı olduğu inancını temellendirmek istemiştir.

St. Peter'den beri İtalya'da yayılan Hıristiyanlığa sempati beslemiş olan Câlî-nûs yine de bu dine girmemiştir. İbn Ebû Usaybia, Câlî-nûs'un *Fî Tefsiri Kitâbi Eflâtûn fi's-siyâseti'l-medeniyye* adlı *Politeia* şerhinden iktibasla onun hıristiyanlar hakkındaki gözlemlerini aktarmaktadır. Buna göre çağdaşı olan hıristiyanlar, mucize inancından kaynaklanan sembolizme dayalı bir ahde bağlı, ölümden korkmayan, iffetli, içlerinde kadınlar olduğu halde cinsî ilişkide bulunmayan, yiyecek içmece kontrollü, adalete düşkün insanlardır ve felsefî ahlâka uygun hareket etmektedirler. Câlî-nûs yahudiler hakkında ise genellikle eleştirici bir tutum takınmıştır. Onun Kitâb-ı Mukaddes'i okuduğu anlaşılmaktadır. Kâinat görüşü itibarıyla Hıristiyanlık ve Stoacılık arasında yer alır. Kendisi bir yandan Stoacı tabiat kanunu fikrini kabul ederken Stoacı astrolojiyi reddetmekte, öte yandan ilâhî hidayet ve tek tanrı inancına rağmen mucizeyi inkâr etmektedir. Ancak onun benimsediği Tanrı yaratan değil yapan yani mimar Tanrı (demiurgos) olup bu inancın kaynağı bir telhisini yazdığı Eflâtun'un *Timaios* adlı eseridir. Câlî-nûs, "Tekvîn"e dayandırılan yoktan yaratma (creatio ex nihilo) fikrini de eleştirmekten geri durmamış, birçok Romalı'nın yaptığı gibi aksine Hıristiyanlığı bâtil bir mezhep olarak görme yerine hatalar ihtiva eden bir felsefî sistem şeklinde değerlendirmiştir. Hatta onun monoteist felsefesi hıristiyan teologlar üzerinde etkisini göstermekte gecikmemiş, Bizanslı Theodotus önderliğinde bir grup Anadolu teolog, Câlî-nûs'un etkisiyle Hıristiyanlığı felsefî terimlerle ortaya koydukları için kilise tarafından aforoz edilmiştir (ER, V, 465).

Ancak onun gerçek hayranları İskenderiye okulu mensuplarıdır. İslâm'ın ortaya çıkışından önce aralarında Yahyâ en-Nahvî'nin de bulunduğu İskenderiye okuluna bağlı hekim ve düşünürler Câlî-nûs'un eserleri üzerinde inceleme, ihtisar ve tefsir şeklinde yoğun çalışmalar yapmışlardır. İslâm dünyasında kısaca *Cevâmî'î'l-İskenderânîyyîn* olan-

rak anılan bu külliyyat Batı'da Latince *Summaria Alexandrinorum* unvanıyla tanınır.

Câlî-nûs'un ahlât-ı erbaaya dayalı hümmorolojisi oldukça erken dönemde konuyla ilgili yeni teliflere zemin hazırlamıştır. Meselâ Câbir b. Hayyân'ın risâlelerinde Câlî-nûs'un tıp teorisinin bir özeti yer almaktadır. Bu özette önce dört unsur, dört keyfiyet ve dört mevsim arasında irtibat kurulmakta, ardından ahlât-ı erbaa yoğunluk, hareket ve renk özelliklerine göre bu şemaya dahil edilmektedir. Yine Câbir b. Hayyân'ın risâlelerinde, Câlî-nûs tıbbına uygun olarak, mizaçlar arasındaki fizyolojik dengenin mevcudiyeti sağlığın, bu dengenin bozulması ise hastalığın veya ölümün sebebi sayılmaktadır (*Muhtârü Resâ'îli Câbir b. Hayyân*, s. 49-52). En eski İslâm tıp eserlerinden biri olan *Firdevsü'l-İhikme*'nin yazarı Ali b. Rabben et-Taberî, Câlî-nûs tıbbındaki bu mizaçlar teorisini etrafıyla aktarmıştır (*Firdevsü'l-İhikme*, s. 42-43). Câlî-nûs'un bütün hayatı fonksiyonları "pneuma" (ruh) kavramına bağlayan sistemini takip eden müslüman fizyologlar, maddeden ayrı bir cevher olarak nefis ile karıştırılmaması gereken ve kalbin kıvrımlarında latif bir cisim olarak tasavvur edilen "ruh" kavramını benimsemişlerdir (S. H. Nasr, s. 159-162).

Câlî-nûs, Eflâtun psikolojisindeki nefsin şehvet, öfke ve akıl güçlerini de sırasıyla karaciğer, kalp ve beyin mizaçıyla özdeşleştirdiği, böylece organların mizaçlarındaki bozulmanın onlarla ilişkili bulunan ruhun da ölümü olduğunu ileri sürdüğü *Fî Enne kuva'n-nefs tevâbi' li-mizâci'l-beden* adlı eserinde (s. 183-186) bedenî özelliklerin ahlâkla ilişkisi üzerinde de durarak eğitimin karakter formasyonundaki rolünün sanıldığından daha az olduğunu ve yalnızca insandaki gizli özellik ve kabiliyetlerin açığa çıkmasına veya çıkmamasına yardım ettiğini savunur. İslâm dünyasında tanınan ve günümüze bir muhtasarıyla ulaşan *Kitâbü'l-Ahlâk* adlı eserinde de yine insanın mizacı ve tabii eğilimleriyle ahlâk (karakter) arasında ilişki kurmakta, tabiatı gereği eğitimi kabul etmeyen şehvet gücünü öfke gücünün de yardımıyla akıl tarafından bastırmanın mümkün olduğunu belirtmektedir. Buna göre eğitimi kabul eden öfke gücü ve akıldır. Ancak Câlî-nûs şundan emindir: İnsan ruhunun hazlara yönelip elemelerden

kaçınmasının, zararlıdan uzaklaşıp faydalıya yönelmesinin, kısaca psikolojik motivasyonların akli bir boyutu yoktur. Çünkü henüz aklı gelişmemiş çocuklarda ve akıldan yoksun hayvanlarda da ahlâkî davranışlar gözlenmektedir. Böyle bir tabii ahlâk kavramıyla akli faaliyeti birbirinden ayırmak ve tabii eğilimleri aklin kontrolüne vermek gerekir. Esasen Câlî-nûs'un bütün meselesi huyların kaynağının akıl olmadığını, insanları iyiliğe veya kötülüğe sevkeden motifin tabii olduğunu ortaya koymaktır. Huy o kadar tabiidir ki sonradan kazandığımız alışkanlıklarımız bile ikinci tabiat olarak adlandırılmalıdır (Câlî-nûs, [*Muhtâşar min Kitâbi'l-Ahlâk*, s. 25, 30, 42, 47]).

Câlî-nûs İslâm dünyasında gerek tıp gerekse ahlâk teorileri bakımından hayli tesirli olmuştur. Ancak "İslâm dünyasının Câlî-nûs'u" lakabıyla tanınan (İbn Ebû Usaybia, s. 415) ve *el-Hâvî* adlı eserinde onun kitaplarından çok faydalanan Ebû Bekir er-Râzî'nin *Kitâbü's-Şükûk alâ Câlî-nûs* adlı bir eleştiri kaleme almış olması, onun İslâm dünyasında mutlak bir otoriteye sahip olmadığını erken işaretlerinden biri sayılabilir. Bu eleştiri Câlî-nûs'un hem tıbbî hem de felsefî görüşlerine yöneliktir. Klinik gözlemciliğiyle tanınan Râzî, Rey ve Bağdat hastahanelerindeki bazı gözlemlerinin Câlî-nûs'un tıp külliyyatına uymadığını belirtmektedir. Râzî kendi birikiminin Câlî-nûs'unkinden fazla olduğunu kesin olarak farkındadır. Ayrıca Râzî'ye göre Câlî-nûs teorik hatalar da yapmıştır. Meselâ onun soğutucu veya hararet verici şeylerin, bunların tesiriyle soğutulmuş veya ısıtılmış şeylerden daha soğuk veya sıcak olduğu şeklindeki formülü tıp bakımından her zaman geçerli değildir. Zira tecrübeler göstermiştir ki ılık bir meşrubat, hastalık durumunda kendi hararetinden daha fazla bir hararete yol açabilir. Râzî'ye göre ayrıca Câlî-nûs'un görme teorisi, onun matematik izahlara aşırı düşkünlüğü sebebiyle kusurludur. En önemlisi de Râzî'nin, Câlî-nûs'un insan nefisini cismanî addeden yaklaşımını reddetmesidir (DSB, VI, 325-326). Ancak Câlî-nûs'un tıptaki otoritesini muhafaza etmek isteyen tıp çevreleri bu eleştiriye reddiyeler yazmışlardır. Bunların en ünlüsü, Ali b. Ridvân'ın *Fî Halli Şükûki'r-Râzî' alâ kütübi Câlî-nûs* adlı kitabıdır. Aynı başlığı taşıyan diğer iki reddiye ise İbn Sînâ'nın İbn Ebû Sâdık en-Nisâbüfî adlı bir öğrencisiyle Ebû'l-Alâ b. Zühr

(Latin dünyasındaki Avenzoar) adlı Endülüslü bir hekime aittir (İbn Ebû Usaybia, s. 461, 519).

Kitâbü's-Şükûk, yahudi filozof Mûsâ b. Meymûn'a da Câlînûs'u eleştirme fikrini ilham etmiştir. Râzî'nin eserini güya sırf felsefî açıdan yapılmış bir eleştiri şeklinde değerlendiren İbn Meymûn, kendi eserinin ondan farklı olarak aynı zamanda tıbbî amaç taşıdığını belirtir (Mehdî Muhakkık, s. 14). İbn Meymûn *Fuşûlü Mûsâ fi't-ṭib* (*Fuşûlü'l-Kurtûbî*) adlı eserinde Câlînûs'un kırktan fazla çelişmesini ortaya koyduğu iddiasındadır ve onu felsefî meselelerde bilgisizlikle itham etmektedir. Buna karşılık Câlînûs külliyyatı konusunda İshak b. Ali er-Ruhâvî gibi uzman hekimler yetişmiş, Râzî ve İbn Rüşd onun başlıca tıbbî eserlerine ihtisarlar yazmış, ünlü hekim-filozof İbn Sînâ bile onun tıp teorisinden faydalandığını belirtmiştir ki bütün bunlar Câlînûs'un İslâm tıbbındaki önemini ortaya koymaktadır. Onun İslâm ahlâk ilminde karakter formasyonu konusundaki tesirleri de ayrıca kayda değer mahiyettedir.

Eserleri. Câlînûs'a 400'den fazla eser nisbet edilmekteyse de bunların çoğu kayıptır. 140 civarında eseri tamamen veya kısmen Grekçe orijinalleriyle günümüze ulaşmıştır. Tıba dair on dokuz eserinin şüpheli, kırk beşinin nisbetinin ise uydurma olduğu kabul edilmektedir. Câlînûs'a ait eserlerin eksiksiz bir Latince koleksiyonu C. G. Kühn tarafından *Claudii Galeni Opera Omnia* başlığıyla yirmi cilt halinde neşredilmiştir (Lipsiae 1821-1833; 2. bs. Hildesheim 1964-1965). Onun eserlerinden yapılmış iktibaslardan oluşan bir İngilizce antoloji Arthur John Brock tarafından *Greek Medicine* adlı bir çalışma içinde (London 1929) yayımlanmıştır. Bazı eserleri de müstakil olarak İngilizce'ye tercüme edilerek neşredilmiştir. Tatmin edici bulunmamakla birlikte George Sarton'un *Galen of Pergamon* (Lawrence, Kansas Press 1954) adlı monografisi toplu bir değerlendirme bakımından kayda değerdir. Owsei Temkin'in *Galenism: Rise and Decline of a Medical Philosophy* (Ithaca, N. Y., 1973) adlı çalışması Câlînûs'un tıp tarihindeki etkilerini konu edinmiştir.

Câlînûs'un Grekçe orijinaleri kayıp olan bazı tıbbî ve felsefî eserleri Arapça ve Latince tercümeyle günümüze

ulaşmıştır. Huneyn b. İshak'ın, Halife Mütevekkil-Allellah'ın dostu ve kâtibi Ali b. Yahyâ el-Müneccim (ö. 275/888-89) için yazdığı *Risâle fi zikri mâ türçime min kütübi Câlînûs bi-'ilmihî ve ba'zî mâ lem yütercem* adlı zamanımıza ulaşmış bir eseri, Câlînûs'un Arapça'ya çevrilmiş olan kitaplarının listesini ihtiva eder. Huneyn b. İshak, Câlînûs'un tıp ve felsefe kitaplarını iki makale halinde tanıtan *Pinax* (Ar. *Fîneks*) adlı fihristin orijinalini görmüş, bunu hem Süryânice'ye hem de Arapça'ya çevirmiş, fihristte zikredilmeyen eserleri de üçüncü bir liste halinde *Pinax* çevirisine ilâve etmiştir. Yine İbn İshak'ın *Risâle*'sinden anlaşıldığına göre bu ünlü mütercim, Benî Mûsâ ailesinden Muhammed ve Ahmed'in himayesiyle, içlerinde İshak b. Huneyn, Hubeys b. Hasan, İstefan b. Bâsil, İsâ b. Ali gibi isimlerin yer aldığı mütercim kadrosuyla birlikte Câlînûs'un 129 eserini Süryânice nüshalardan Arapça'ya tercüme etmiştir (Huneyn b. İshak, *Risâle*, s. 149-179). İbn İshak'ın bu risâlesi Max Meyerhof'un ayrıntılı bir incelemesine konu olmuş (bk. bibl.), yazar onun verdiği listedeki 129 eseri Latince'deki adlarıyla sıralamıştır. Câlînûs hakkında en geniş bilgiyi aktaran İbn Ebû Usaybia ise Huneyn'in adı geçen sahih ve şüpheli eserler bibliyografyasını aktarmakta ve daha sonra birçok şüpheli eserin adını da bu listeye ilâve etmektedir (*Uyânûl-enbâ*, s. 149). Muhammed Zübeyr el-Bâbâ, Câlînûs'un eserlerini Hipokratik şerhler, anatomi ve embriyolojiye dair eserler, fizyolojiye dair eserler, teşhise dair eserler, tedavi şekillerine dair eserler, farmakolojik eserler, hıfzıssihhaya dair eserler şeklinde tasnif eden bir liste vermektedir (bk. bibl.). Câlînûs'un özellikle tıbbî eserlerine dair ayrıntılı bir bibliyografya Fuat Sezgin'in kitabında mevcuttur (*GAS*, III, 68-140). Aynı eser, İslâm dünyasında *Cevâmî'u'l-İskenderâniyyîn* adıyla anılan Câlînûs koleksiyonunu da tanıtmaktadır (III, 140-150).

Câlînûs'un *Fi'l-Aḥlâk*, *Fi'l-Âdât*, *Fi Enne'l-aḥyâre mine'n-nâs kad yente-fi 'üne bi-a'zâ'ihim*, *Fi Enne kuva'n-nefs tevâbi' li-mizâci'l-beden*, *Fi Enne'l-muḥarrike'l-evvel lâ yeteḥarrek*, *Kitâbü Ârâ'i Buḫrât* ve *Felâtûn* gibi bazı başlıklarla anılan felsefî eserleri de İslâm dünyasında belirli bir ilgi ve tesire sahip olmuştur. Bunlardan bazıları muhtasar halde de olsa günümüze ulaşmış ve neşredilmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Câlînûs, [*Muḥtasar min*] *Kitâbi'l-Aḥlâk* (nşr. P. Kraus, *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, V/1, Kahire 1937 içinde), s. 25, 30, 42, 47; a.mlf., [*Muḥtasaru Maḳâli Câlînûs*] *Fi'l-Ḥaş'ala ta'allûmi'l-'ulûm ve's-şinâ'at* (nşr. A. Bedevî, *Dirâsât ve nuşûş fi'l-felsefe ve'l-'ulûm 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1981 içinde), s. 187-189; a.mlf., *Fi Enne kuva'n-nefs tevâbi' li-mizâci'l-beden* (nşr. A. Bedevî, a.e. içinde), s. 183-186; Câbir b. Hayyân, *Muḥtârü Resâ'ili Câbir b. Hayyân* (nşr. P. Kraus), Kahire 1354, s. 49-52; Ali b. Rabben et-Taberî, *Firdevsü'l-hikme* (nşr. M. Z. Sıddîqî), Berlin 1928, s. 42-43; Huneyn b. İshak, *Risâle fi zikri mâ türçime min kütübi Câlînûs bi-'ilmihî ve ba'zî mâ lem yütercem* (nşr. F. Seyyid, *Dirâsât ve nuşûş fi'l-felsefe ve'l-'ulûm 'inde'l-'Arab* içinde), s. 149-179; İshak b. Huneyn, *Târîḫu'l-etibbâ' ve'l-felâsife* (nşr. F. Seyyid, Beyrut 1405/1985, s. 152, 156; İbn Cülcül, *Ṭabaḳâtü'l-etibbâ' ve'l-hükemâ'* (İshak b. Huneyn, *Târîḫu'l-etibbâ' ve'l-felâsife* içinde), s. 41-50; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 347-350; İbnü'l-Kıfî, *İḥbârü'l-'ulemâ'*, s. 86; İbn Ebû Usaybia, *Uyânûl-enbâ*, s. 12-13, 20, 30, 40, 106-107, 109-130, 149, 157, 295, 324-325, 342, 415, 461, 519, 532; Sezgin, *GAS*, III, 68-150; Richard Walzer, *Greek into Arabic*, Oxford 1962, s. 142-174; a.mlf., "Djâlinûs", *EI* (İng.), II, 402-403; F. Rosenthal, *The Classical Heritage in Islam* (trc. Emile — Jenny Marmorstein), London 1975, s. 187-192; Sarton, *Introduction*, I, 288-307; S. H. Nasr, *İslâm ve İlim: İslâm Medeniyetinde Akıl İlimlerin Tarihi ve Esasları* (trc. İlhan Kutluver), İstanbul 1989, s. 159-162; İlhan Kutluver, *İslâm Felsefesi Tarihinde Ahlak İliminin Teşekkülü* (doktora tezi, 1989), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, nr. 647, s. 40-42, 146-147, 163, 166, 171, 216, 276, 282-283; Max Meyerhof, "New Light on Hunain Ibn Ishaq and his Period", *ISIS*, VIII (1926), s. 685-724; a.mlf. — Joseph Schacht, "Maimonides Against Galen on Philosophy and Cosmogony", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, V/1, Kahire 1937, s. 54-64; Mehdî Muhakkık, "Redd-i Mûsâ b. Meymûn Ber Câlînûs ve Difâ' ez Mûsâ b. İmrân", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât u 'Ulûm-i İnsânî*, sy. 1, Tahran 1346 hş., s. 1-34; a.mlf., "Kitâb al-Şukûk 'alâ Jâlinûs (Le livre des doutes sur Galien) de Muhammad b. Zakariyyâ al-Râzî", *Etudes Orientales*, nr. 9/10, Cedex (Paris) 1990, s. 8-26; Muhammed Züheyr el-Bâbâ, "Câlînûs, ḥayâtühû, mü'ellesâtühû, maḥfûfâtühû-ṭibbiyyeti'l-'Arabîyye fi'l-Mektebeti'l-Vataniyye bi-Bâris", *MMMA* (Küveyt), XXI/1 (1407/1987), s. 211-229; "Galen", *EBR*, IX, 1083-1084; a.e. [1990], V, 82-83; Shlomo Pines, "Al-Râzî, Abû Bakr Muhammad Ibn Zakariyyâ", *DSB*, VI, 323-326; "Galen", *ER*, V, 463-465.

İLHAN KUTLUVER

CÂLİYE

(جالية)

Genel olarak Osmanlı topraklarından göç edip Amerika kıtasına yerleşen toplulukları ifade eden bir terim.

Arapça "göç etmek" anlamındaki celâ masdarından türetilmiştir. Hicret kavramından farklı bir anlam taşımakta olup XIX ve XX. yüzyıllarda Osmanlı hâkimi-